

Gianpaolo Gergeta

Grgeti 36, HR-52452 Funtana

gianpaolo.gergeta@pu.ht.hr

Djelovanje talijanske ratne mornarice i obavještajne službe na obali Poreštine tijekom Prvoga svjetskog rata

Prethodno priopćenje | Preliminary communication

UDK 355.353:355.40(340)(497.571Poreč)"1914/1918"

DOI 10.32728/h2020.03

Primljeno | Received: 21. VI. 2020.

Izvadak

Nakon ulaska Italije u Prvi svjetski rat otvaraju se tri nove fronte: kopnena, pomorska te ona zračna. Na sjevernom Jadranu osim Pule kao glavne vojne i Trsta kao glavne trgovačke luke, i Poreč sa svojom hidrobazom postaje meta napada talijanske mornarice i zrakoplovstva. Poreština postaje zanimljiva i talijanskoj mornaričkoj obavještajnoj službi zbog mogućnosti iskrcavanja obavještajaca i organiziranja mreže za prikupljanje podataka o vojnom te političkom i ekonomskom stanju u neprijateljskoj pozadini. U radu će se pokušati kronološki prikazati napade na porečku hidroavionsku postaju te iskrcavanja obavještajaca u obližnjoj Funtani.

Sintesi

Dopo l'entrata dell'Italia nella Prima Guerra Mondiale si aprono tre nuovi fronti: quello terrestre, quello marino e quello aereo. Nell'Alto Adriatico mete d'attacco della marina e aviazione italiana diventano Pola, principale porto militare, Trieste, principale porto commerciale e Parenzo con il suo idroscalo. Il Parentino diventa interessante al Servizio informazioni della Regia Marina per lo sbarco e l'organizzazione di una rete di informatori e per la raccolta dati sullo stato militare, politico ed economico nelle retrovie del nemico. Si è cercato di presentare cronologicamente gli attacchi della Marina ed aeronautica italiana sulla idrostazione di Parenzo come pure gli sbarchi di informatori nella vicina Fontane.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, Istra, Poreč, Funtana, zračni i pomorski napadi, obavještajci

Parole chiave: Prima Guerra Mondiale, Istria, Parenzo, Fontane, attacchi aeronavali, informatori

1. Početak rata u Istri

Nakon atentata na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda u Sarajevu 28. lipnja 1914., Austro-Ugarska je Srbiji dala ultimatum tražeći privolu za istragu na njezinu teritoriju. Pošto je Srbija to odbila, Austro-Ugarska je 25. srpnja 1914. prekinula diplomatske odnose s njom i nakon tri dana navijestila joj rat. Srbiji je u pomoć došla Rusija te potom Francuska i Velika Britanija, a Austro-Ugarskoj saveznica Njemačka, dok je treća članica Trojnoga saveza Italija istupila iz ugovora 4. svibnja 1915. tražeći teritorijalne ustupke za neutralnost. Međutim, ona je već 26. travnja 1915. sklopila s Rusijom, Francuskom i Velikom Britanijom tajni Londonski sporazum kojim dobiva pravo na Južni Tirol, Goričku, Trst, Istru te sjeverni dio Dalmacije i većinu otoka nakon pobjede sila Antante. Slijedom toga 24. svibnja 1915. ulazi u rat protiv Austro-Ugarske otvarajući tzv. Talijansko bojište. Budući da početkom svojega ratnog sudjelovanja Italija nije bila potpuno spremna te nije imala dovoljan broj zrakoplova, Francuska se obavezala poslati jednu eskadrilu za obranu Venecije.¹

Prvu djelomičnu mobilizaciju Austro-Ugarska je provela 26. srpnja 1914. U Istri su regruti većinom odlazili u Pulu, ondje su dobivali uniformu i ratni raspored te su ih vlakovima slali u svoje postrojbe pa dalje na bojište. Vlasti su tada počele progoniti i zatvarati one za koje se smatralo da simpatiziraju Srbiju, većinom među Hrvatima, Slovencima i ostalim Slavenima. Nakon ulaska Italije u rat progoni prosrpskih i projugoslavenskih Slavena su jenjavali, a počelo je zatvaranje talijanskih iredentista. Nakon 15. svibnja 1915. konfirirano je u Austriju i Mađarsku oko 190 Talijana iz Pule. Tada su oni počeli bježati iz Goričke, Istre, Trsta, Rijeke i Dalmacije u Italiju. Do listopada 1918. talijanskoj se vojsci pridružilo 2008 bjegunaca, od kojih 1015 časnika; 1001

1 Božo Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga II (1888-1947) (dalje: *Hrvatski narodni preporod u Istri II*), Pazin 1973., 468; http://albindenis.free.fr/Site_escadrille/CAM_Venise.htm (pristupljeno 29. 10. 2020.); http://albindenis.free.fr/Site_escadrille/escadrille561.htm (29. 10. 2020.); http://www.ilfrontedelcielo.it/files_18/idro_04.htm (29. 10. 2020.); http://www.ilfrontedelcielo.it/files_11/112.htm (29. 10. 2020.); http://corsoete65.xoom.it/CAM_Venezia.htm. (29. 10. 2020.). Krajem svibnja 1915. godine u Veneciju je stigla *Escadrille de l'Adriatique*, šest hidroaviona FBA 100 ch pod zapovjedništvom poručnika bojnog broda (*lieutenant de vaisseau*) Antoina Reynauda, koji su 2. lipnja smješteni u bazu na otoku Vignola grande kod utvrde Sant'Andrea. Krajem ljeta uspostavljeno je odjeljenje u Gradežu (*Grado*). Od 1916. službeno je osnovan *Centre d'Aviation Maritime de Venise* (CAM). On je ustvari djelovao od 25. svibnja 1915. do 22. lipnja 1917. Pošto hidroavioni nisu bili dovoljni, Francuzi su 15. kolovoza 1915. poslali i lovačku eskadrilu N 92/I (I = *Italien*), tri Nieuporta 10 pod zapovjedništvom kapetana Marcela de Chalongea u mjesto Bazzera kod Mestrea. 11. prosinca premješteni su na Lido kod utvrde San Nicolò. U lipnju 1916. eskadrila je preimenovana u N 392, a 1. lipnja 1917. u N 561. *Volontari delle Giulie e di Dalmazia* (dalje: *Volontari delle Giulie*), dati raccolti e ordinati a cura di Federico Pagnacco, Trieste 1928., 116, 402. Ernesto Gramaticopulo (Pula, 12. 1. 1894.) svibnja 1915. bježi u Italiju i prijavljuje se dobrovoljno kao mornar (*volontario motonauta II classe*) na torpednom čamcu (MAS). Zatim se kao dobrovoljac javlja u CAM. Poginuo je 23. lipnja 1916. kao izvidnik hidroaviona FBA C 12 oborenoga kod Trsta. Posmrtno je promaknut u poručnika zrakoplovstva i odlikovan srebrnom medaljom. Dobio je i ratni križ.

je bio iz Trsta, 390 iz Istre, 309 iz Goričke, 99 iz Rijeke i 209 iz Dalmacije. Poginulih, uključujući i one od rana i bolesti nakon rata, bilo je 297, a ranjenih 320. Odlikovani su sa 11 zlatnih, 181 srebrnom i 140 brončanih medalja te 1094 ratna križa.² Do kraja rata austrijske vlasti deportiraju i konfiniraju 355 osoba iz Trsta, 404 iz Istre, 147 iz Goričke te 40 iz Rijeke – ukupno 946. To su bili politički zatvorenici, među kojima je bilo žena i djece, čitave obitelji. Neki su mobilizirani dok su bili u konfinaciji.³

Osim na kopnu, borbe na talijanskome bojištu vode se na moru i u zraku pa će zbog potreba austro-ugarskoga mornaričkog zrakoplovstva (*K. u. K. Seeflugwesen*), sa sjedištem u Puli, biti 1915. uspostavljena nova hidroavionska uporišta u Trstu i Poreču.

2. Napadi na Poreč

Poreč je od 1861. sjedište Pokrajinske vlade Istre, a do 1897. i Pokrajinskoga sabora. S Trstom je povezan od 1902. željezničkom prugom, a 1910. godine ima 4263 stanovnika. Carskim patentom od 9. travnja 1916. Pokrajinsku vladu i sabor zamjenjuje Pokrajinsko upravno povjerenstvo koje vodi Alois Lasciac, dvorski savjetnik tršćanskoga Namjesništva. Iredentistički pokret je u gradu živ pa su vlasti deportirale 26 politički nepodobnih osoba, a 44 su prebjegle u Italiju i prijavile se dragovoljno u njezinu vojsku.⁴

Austro-ugarsko mornaričko zrakoplovstvo započelo je napade na talijansku vojsku bombardiranjem ratne luke Venecije i obližnjih gradova. Pri povratku s jednoga napada oštećeni se hidroavion morao zaustaviti u Poreču, ali nije mogao dobiti nikakvu pomoć pa je brodom otegljen u Pulu. Stoga je nekoliko dana poslije odlučeno da se ondje uspostavi zrakoplovno uporište (*Flugstutzpunkt*) gdje bi se zrakoplovi mogli skloniti, opskrbiti gorivom te obaviti manje popravke. Admiral Eugen Ritter von Chmelarz šalje vojno povjerenstvo da izvidi stanje i organizira izgradnju uporišta. Ono je bilo najbliže Veneciji, oko 54 morske milje (Trst je bio udaljen 62, a Pula 74 morske milje). Smješteno je uz ulicu Viale S. Spirito u predjelu zvanom Tre Ville. Hangar za zrakoplove skrivala je šumica kod Ville Pogatschnig koja

2 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, 462-467; *Volontari delle Giulie*, XIX-XX. Prema Milanoviću, iz Gorice, Istre, Trsta, Rijeke i Dalmacije u Italiju je prebjeglo 2107 osoba, od kojih 1030 časnika.

3 Ettore Kers, *I deportati della Venezia Giulia nella Guerra di Liberazione* (dalje: *I deportati della Venezia Giulia*), Milano 1923., 256-261, 349-399.

4 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 10, 163, 416; Kers, *I deportati della Venezia Giulia*, 369-391; *Volontari delle Giulie*, XX; *Spezialortspertorium der österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910.*, Herausgegeben von der K. K. Statistischen Zentralkommission, VII. *Osterreichische-Ilyrisches Küstenland* (dalje: *Spezialortspertorium*), Wien 1918., 51.

je, zajedno s obližnjim vilama Ghersina, Crast i Chersich, rekvirirana zbog potreba vojnih časnika i pratećih službi. Izgrađeno je i manje sklonište za vojno osoblje. Hidroavioni su iz hangara posebnim kolicima voženi do obližnje kosine u uvali unutar luke kod izvlačilišta za čamce (*squero*). Tu su spuštani i vađeni iz mora. S obje strane spusta postavljeni su široki pontoni u obliku slova U s otvorom usmjerenim prema sjeverozapadu. Uporište je branjeno obalnim bitnicama, a na otoku Sv. Nikola (*San Nicolò*) nalazio se reflektor za noćno djelovanje. Postojala je i telegrafska veza sa zapovjedništvom u Puli.

Talijanskom vrhovnom zapovjedništvu bilo je poznato postojanje hidroplanskoga uporišta u Poreču iz kojega su kretali zračni napadi na Veneciju, ali ne i njegov točan položaj. U noći 6. na 7. kolovoza 1915. oko 23 sata zračni brod (*dirigibile*) P4 pod zapovjedništvom kapetana inženjerije Giuseppea Vallea poduzeo je napad na porečku zračnu bazu. Bombe su pale na zemljišta Poljoprivredne škole (*Istituto Agrario*) nešto istočnije od hangara. Austrijski vojnici su puškama gađali neprijateljski zrakoplov.⁵ Zadatak da otkrije njegov točan položaj i da ga, po mogućnosti, uništi admiral Paolo Thaon di Revel daje kapetanu korvete Costanzu Cianu,⁶ zapovjedniku razarača *Zeffiro*. Njegov je *pilota* (peljar) bio Koproanin Nazario Sauro,⁷ poručnik bojnoga broda i obavještajac. Nakon što je 11. lipnja 1916. šest austrijskih zrakoplova bombardiralo Veneciju, Mestre i

5 https://digilander.libero.it/xrumici/collegamenti/parenzo_nei_ricordi.htm (29. 5. 2020.); https://www.ilfrontedelcielo.it/files_12/121_144_parenzo.htm (2. 11. 2020.); http://www.ilfrontedelcielo.it/files_10/129_sardegna.htm (2. 11. 2020.); Francesco Tavolato, „Molti guai per Parenzo dall'idroscalo austriaco“ (dalje: „Molti guai“), *L'Arena di Pola*, 1592, 10. 10. 1967., 3; Francesco Tavolato, „Dirigibile sopra Parenzo e bombardamenti su Pola“, *L'Arena di Pola*, 2369, 15. 12. 1984., 6; Radojica F. Barbačić, „Putevi pomorstva Poreča i Poreštine od vremena mletačke prevlasti do naših dana“ (dalje: „Putevi pomorstva“), *Zbornik Poreštine*, 2, Poreč 1987., 119; Fulvio Farba, „L'Idrostazione di Parenzo“, *L'Arena di Pola*, 2514, 14. 11. 1987., 3; Francesco Tavolato, „L'Idrostazione di Parenzo“, *L'Arena di Pola*, 2517, 5. 12. 1987., 7. Tavolato navodi da je napad izveo zračni brod *Città di Jesi* i da je iste noći oboren prilikom napada na Pulu, međutim napad na Pulu bio je noć prije. www.ilfrontedelcielo.it/files_10/129_sardegna.htm navodi da je Valle dobio medalju za vojne zasluge, između ostaloga, i zbog napada na porečki hangar. Tavolato navodi da su radovi za izgradnju hangara započeli u rujnu 1915. godine. http://www.ilfrontedelcielo.it/files_8/81_dirigibili.htm (2. 11. 2020.). Slovo P u oznaci zračnoga broda znači *piccolo* (mali). Duljina mu je iznosila 60 m, promjer 18 m, a obujam 4400 m³. Pokretala su ga dva motora Fiat S 54-a od 180 KS, koja su omogućavala brzinu od 60 km/h. Bio je stacioniran u mjestu Campalto kod Venecije. Radijus djelovanja mu je iznosio 175 km, a mogao je letjeti 7 sati brzinom 50–55 km/h na visini od 1000 m s teretom od 100 kg bombi.

6 Giovanni Scarabello, *Il martirio di Venezia durante la Grande Guerra e l'opera di difesa della Marina Italiana*, volume II (dalje: *Il martirio di Venezia II*), Venezia 1933., 359–360; <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/1597/ciano-costanzo> (2. 11. 2020.). Costanzo Ciano (1876. – 1939.) otac je budućega ministra vanjskih poslova Galeazza Ciana (1903. – 1944.). Za zasluge u Prvom svjetskom ratu kralj mu je dodijelio grofovski naslov (*conte di Cortellazzo e Buccari*). Nakon rata bio je među osnivačima Nacionalne fašističke stranke i sudjelovao u Maršu na Rim te potom obnašao razne političke dužnosti u fašističkoj državi.

7 *Volontari delle Giulie*, 138–143, 424. Nazario Sauro rođen je u Kopru 1880., po zanimanju je bio kapetan obalne plovidbe, a početkom rata seli se u Veneciju. U svibnju 1915. priključuje se kao dobrovoljac talijanskoj ratnoj mornarici. Tijekom šesnaestomjesečne službe sudjeluje u preko 60 borbenih zadaća. Stekao je čin poručnika bojnoga broda te je imenovan viteзом talijanske Krune. Odlikovan je srebrnom medaljom, ratnim križem te posmrtno zlatnom medaljom. Zarobljen je 31. srpnja 1916. zajedno s posadom podmornice Giacinto Pullino, koja se nasukala kod otočića Galijole. Osuđen je 10. kolovoza 1916. kao veleizdajnik i obješen u pulskome zatvoru.

San Donà di Piave s 24 bombe, pri čemu su smrtno stradale dvije osobe, a pet ih je bilo ranjeno, donesena je odluka o napadu na porečku bazu. Prema planu i pod nadzorom kapetana bojnoga broda Carla Pignattija Morana, zapovjednika flotile torpednih čamacu, u noći 11. na 12. lipnja Ciano kreće Zeffirom u akciju. U pratnji su bili razarači Fuciliere (kapetan fregate Angelo Levi Bianchini) i Alpino (kapetan fregate Guido Barbaro) te torpiljarke 40 PN (poručnik bojnoga broda Emilio Stretti) i 46 OS (poručnik bojnoga broda Roberto Sinclair de Bellegarde de Saint Lary). Lake krstarice (*esploratore*) Guglielmo Pepe i Cesare Rossarol te razarači Giuseppe Missori i Francesco Nullo s flotilom torpiljarki bili su spremni po potrebi priteći u pomoć, a nalazili su se 25, odnosno 20 milja od Poreča. Bila je predviđena i zračna potpora (u 4 h avioni u letu kod Savudrije [Punta Salvore] i lovci u Lidu spremni za polijetanje). Stigavši pred otok Sv. Nikola, kapetan Ciano ne uspijeva uočiti cilj pa odlučući ući u luku zajedno s torpiljarkama sa sjevera između hridi Barbaran (*Is. Barbonio*) i porečkoga poluotoka. Nakon kruga po luci zamijećena su tri žandara kod *molo della Sanità* (današnji Carinski gat) pa na prijedlog poručnika Saura Zeffiro pristaje uza nj. Žandari čuvari пристаништа mislili su da je to austrijski brod pa su pomogli u njegovu privezivanju, ali kad jedan od njih biva zarobljen, ostala dvojica bježe i daju uzbunu. Nakon što su od zarobljenika Giuseppea Fedrejčicha saznali točnu lokaciju hangara i topničke bitnice, Zeffiro je s pratnjom žurno napustio luku (presječeni su konopci) prolazom između Barbarana i Sv. Nikole te formirao polukrug za napad oko 1000 m od cilja. Alpino i Fuciliere nalazili su se oko milju i pol južnije spremni na akciju. U 4:50, 12 minuta nakon ulaska u luku, Zeffiro je otvorio topovsku paljbu po hangaru skrivenom borovom šumom u južnome dijelu luke. Nakon šest minuta uslijedio je odgovor obalnih bitnica na rtu Sv. Lovreč (*San Lorenzo*) u blizini hangara, one na Sv. Nikoli te one smještene na položaju Čimižin (*Cimisin*, dijalektalno *Simisin*) oko 1400 m sjeveroistočno od grada. Alpino i Fuciliere gađali su obalne bitnice. Zeffiro je pretrpio lakše oštećenje na parnim vodovima, što je brzo popravljeno. U 5:10 Pignatti Morano naređuje prekid vatre i povlačenje. Torpiljarka 46 OS je zbog problema s kormilom kasnila s pokretom. Kada je sa strane Rovinja, odnosno s juga, uočen dim u 5:13, brodovlju su dali signal za povratak prema Poreču. Dim se uskoro razišao i nije potjecao od austrijskih vojnih brodova pa u 5:20 flota kreće prema Cortellazzu (Jesolo). Uskoro za njom kreću u potjeru porečki Lohneri L 111, L 116 i L 115. Brodovlje su gađali bombama i mitraljezima, a između napada opskrbljivali su se streljivom u Poreču. Od 60 bačenih bombi najviše ih je eksplodiralo u

blizini lakih krstarica Pepe (pet do šest) i Rossarol (dvije) te jedna kraj razarača Fuciliere, a šrapneli su doletjeli i do torpiljarke 40 PN. Nekoliko je austrijskih zrakoplova pogodeno, ali nisu oboreni. Nakon prestanka napada pratili su flotu na velikoj visini te su se povukli pred nadolazećim talijanskim i francuskim avionima zračne potpore. Jedan od pilota bio je Romano Manzutto,⁸ a među izvidnicima isticao se Gabriele d'Annunzio. Svi su se brodovi vratili u Veneciju oko 9 sati, a gubici su bili na razaraču Fuciliere tri mrtva i tri teška ranjenika zbog bombe te jedan poginuli i pet teških ranjenika na razaraču Alpino zbog mitraljeske vatre. Brodovi su ispalili ukupno 400 hitaca, od kojih 180 na kopnene ciljeve, a ostale na avione. Prema austrijskim izvještajima, napad koji je započeo u 4:30 nije uzrokovao veću štetu, ozlijeđenih nije bilo, a na porečkim vojnim objektima oštećeni su jedan zid i jedan krov. Odgovor obalnih baterija uslijedilo je kada se neprijatelj nalazio oko 2000 m od obale. Jedna granata (po sjećanjima očevidaca austrijska) pogodila je fasadu kuće na rivi uništivši stan inženjera Antonija Fontanota. Taj je napad nazvan „Porečka sprdnja“ (*La beffa di Parenzo*) jer su na pristaništu ostavljeni primjerci listova *Corriere della sera* i *Giornali di Venezia* te propagandni proglasi, a u more su bačene boce s propagandnim lecima. Novine su sadržavale vijesti o gubicima austro-ugarske vojske na bojištima Europe, koje su bile cenzurirane u austrijskome tisku, što je trebalo imati određeni propagandni učinak na stanovništvo. Vittorio Cuttin je događaj iskoristio kao predložak za pripovijetku *La torpediniera a Parenzo*. Sljedećega je dana nakon zračnoga izviđanja i snimanja uslijedilo ponovno bombardiranje hangara koje su izveli talijanski hidroavioni uz zaštitu brodovlja i francuskih lovaca.⁹

8 Lucia Manzutto, „Un valoroso: Romano Manzutto“, *L'Arena di Pola*, 1625, 4. 6. 1968., 3-4; *Volontari delle Giulie*, 408. Romano Manzutto rođen je u Umagu 1896., a 13. siječnja 1915. prelazi u Italiju kao dobrovoljac u borbi protiv Austro-Ugarske. Do ulaska Italije u rat zajedno s Nazariom Sauro m Trstu prikuplja podatke i organizira bijeg iredentista i ostalih protivnika Austro-Ugarske u Italiju. Kasnije se kao dobrovoljac priključuje mornarici obavljajući tajne zadatke, zatim mornaričkom zrakoplovstvu kao prvi motritelj u noćnim akcijama te pilot. Ponovo se vraća u mornaricu kao agent mornaričke obavještajne službe i zapovjednik MAS-a. Stekao je čin poručnika bojnog broda. Odlikovan je dvjema srebrnim i jednom brončanom medaljom te trima ratnim križevima. Nakon demobilizacije 1919. priključuje se d'Annunziovu Riječkom pothvatu (*L'Impresa di Fiume*) kao vođa „uskoka“ (*uscocchi*), odnosno gusara koji su plijenili brodove radi opskrbe opkoljene Rijeke.

9 Giuseppe Lauro Aiello, „Le missioni di guerra di Nazario Sauro“, *La Porta Orientale*, a. X, fasc. 1-2-3, 1940-XVIII, 151-153; Stéphane Jules Buchet – Franco Poggi, „Azione di Parenzo“, *Rivista Marittima*, anno CXLIII, febbraio 2010, 99-105; Giovanni Scarabello, *Il martirio di Venezia durante la Grande Guerra e l'opera di difesa della Marina Italiana*, volume I (dalje: *Il martirio di Venezia I*), Venezia 1933., 59, 72; isti, *Il martirio di Venezia II*, 374-375; Tavolato, „Molti guai“, 3; https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2354/talijanski_pomorski_napad_na_porec_12vi1916 (29. 5. 2020.); <https://orologi.forumfree.it/?t=77419412> (29. 5. 2020.). Što se tiče broja aviona koji napadaju brodove, Aiello navodi pet, a Buchet osam, od kojih su neki doletjeli iz Trsta, odnosno tri ili četiri koji se opskrbljuju u Poreču. Prema <http://www.heldenwerk.info/GrosschmidStefan.htm> (30. 6. 2020.), djelovala su tri zrakoplova iz Poreča u više navrata, pri čemu je L 116 (pilot poručnik fregate Stefan Grosschmid, izvidnik inženjer Dreywurst) pogođen dva puta, ali nije oboren. Kao gubitke talijanske mornarice prilikom napada na Poreč Scarabello navodi pet poginulih i 11 ranjenih, *Istrapedia* četiri poginula i osam ranjenih, a Aiello četiri mrtva, tri teško i 11 lako ranjenih.

U prvoj polovici srpnja 1916. – kao odgovor na pojačano bombardiranje talijanskih gradova, meta austrijskih hidroaviona – talijansko brodogradarstvo ponovo napada istarske obalne vojne objekte. Napadi su izvedeni 9. i 10. te 11. srpnja kada razarači *Zeffiro*, *Carabinieri*, *Fuciliere* i *Alpino* u 4 sata dolaze pred Poreč, dok su lake krstarice *Pepe* i *Poerio* te razarači *Missori* i *Nulla* uz prateće torpiljarke bili na pučini spremni u slučaju dolaska austrijskih ratnih brodova iz Pule. Zbog magle kod Venecije i Gradeža, zračna potpora nije bila moguća. Obrana porečke luke bila je pojačana mitskim zaprekama i dodatnim topovima. Vatra s razarača *Carabinieri*, *Alpino* i *Fuciliere*, koji su se nalazili jugozapadno od Sv. Nikole, otvorena je prema dobro poznatom cilju – hangaru, koji je nakon nekoliko minuta pogođen. Iz sjeverozapadnoga smjera frontalno ga je gađao *Zeffiro*, koji je bio na udaru sjeverne obalne bitnice od 120 mm s Čimižina, one kod vojarne (današnja Turističko-ugostiteljska škola Antona Štifanića) i topova s rta Sv. Lovreč. Ostale razarače gađale su južna bitnica od 120 mm iz predjela *Brulo*, ona na Sv. Lovreču i topovi od 66 mm sa Sv. Nikole. Nakon 15 minuta paljbe požar zahvaća hangar i napadači se povlače pod sve preciznijim hicima obalnoga topništva. Talijansko je brodogradarstvo ponovilo napade 16. i 17. srpnja zajedno sa zrakoplovstvom.¹⁰

U kolovozu 1916. dolazi do reorganizacije austro-ugarskoga mornaričkog zrakoplovstva. Zrakoplovno uporište u Poreču, koje je u svibnju raspolagalo s pet do šest zrakoplova, postaje hidroavionska postaja (*Seeflugstation*) pod zapovjedništvom poručnika bojnoga broda Stefana Drakulića (*Linien-schiffs-leutnant Stephan Drakulic*). Nastavljena su izviđanja i obrana dodijeljenoga zračnog prostora te napadi na neprijateljske ciljeve. Tako 9. kolovoza 1916. kao odgovor na talijansko zauzimanje Gorice (*Gorizia*) 20 hidroaviona iz Trsta, Pule i Poreča bombardira Veneciju. Napad je započeo u 21:18, bačeno je stotinjak rasprskavajućih i zapaljivih bombi, pri čemu je smrtno stradalo sedam, a ranjene su četiri osobe. U Arsenalu je pogođena britanska podmornica B 10, oštećene su crkva *Santa Maria Formosa*, tvornica tekstila *Cotonificio Veneziano*, vojna bolnica i više kuća. Zbog bombardiranja Venecije talijansko brodogradarstvo i avioni napadaju 4. rujna 1916. vojne ciljeve u Istri. U noći 12. na 13. rujna devet hidroaviona iz Pule i Poreča u 1:36 napada Veneciju i Chioggia. Bačena je 31 bomba, nije bilo stradalih, ali su oštećeni crkva svetih Ivana i Pavla (*Santi Giovanni e Paolo*), Arsenal i starački dom (*Ospedale dei vecchi*). Zbog civilnih žrtava i oštećivanja crkvi, papa Benedikt XV. (1914. – 1922.)

¹⁰ Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 376-377; https://www.ilpostalista.it/pm_62.htm (29. 5. 2020.); Farba, „L'Idrostazione di Parenzo“, 3.

intervenira kod austro-ugarskoga cara i kralja Franje Josipa I. (1848. – 1916.). Car je zabranio nove zračne udare na Veneciju, ali Kraljevina Italija je ipak oduzela Austro-Ugarskoj rimsku palaču Venezia, sjedište njezina veleposlanstva pri Svetoj Stolici.¹¹

Odgovor na taj zračni napad uslijedio je odmah 13. rujna po naredbi admirala Ravela. Prema izvješćima osmatrača, austrijski avioni su stigli iz Poreča pa je odlučeno bombardiranje njegove hidrobaze. U akciji je sudjelovalo 11 talijanskih i jedan francuski hidroavion te četiri francuska lovca iz baza u Veneciji i Gradežu (otok Gorgo), uz podršku i navođenje brodovlja (dva torpedna čamca i 12 torpiljarki, od kojih tri opremljene radiotelegrafom). U 17:30 hidroavion FBA 201 započeo je bombardiranje porečkoga hangara. Njime je upravljao Giuseppe Rossi, a izvidnik je bio kapetan fregate Arturo Ciano¹². Minutu kasnije francuski hidroavion FBA 150 ch 310 s izvidnikom potporučnikom bojnoga broda (*enseigne de vaisseau de 1ère cl.*) Andréom Philippeom Woltzom, kojim je upravljao narednik (*second maître*) Jules Duclos izbacuje na njega još devet bombi. U 17:35 prva eskadrila, koju je vodio poručnik bojnoga broda Giuseppe Garassini Garbarino, sastavljena od hidroaviona Macchi L 117, L 116, L 176, L 158 i L 160, izbacuje eksplozivne bombe na protuzračne bitnice i zapaljive bombe na hangar. Druga i posljednja eskadrila, sastavljena od hidroaviona Macchi L 161, L 151, L 153, L 140 i L 162, nakon pet minuta ponavlja napad. Bačeno je ukupno 58 bombi. Na hidroavionu L 161, kojim je upravljao vođa druge grupe, poručnik bojnoga broda Luigi Bologna nalazio se konjički poručnik Gabriele d'Annunzio kao izvidnik (pohvaljen za hrabro držanje tijekom napada). Nakon što su talijanski hidroavioni napustili Poreč, u 17:55 u potjeru je poletio austrijski hidroavion Weichmann K 163, ali ga napada francuski poručnik (*lieutenant*) Daniel Cambarière svojim lovcem Nieuport 11. Weichmann je prisiljen na spuštanje, prilikom čega se prevrnuo i potonuo (naknadno je izvađen), ali zračna pobjeda nije službeno priznata francuskom pilotu. Piloti ostalih lovaca bili su potporučnici (*sous lieutenant*) Jean Bignon,

11 Scarabello, *Il martirio di Venezia I*, 59, 75–81, 87–89; Josip Vretenar, „Austro-ugarsko mornaričko zrakoplovstvo“, *Medunarodna konferencija o industrijskoj baštini posvećena temi Rijeka i industrijsko graditeljsko naslijeđe: baština arhitekture i građevinarstva*, Rijeka, 25. – 26. svibnja 2012., zbornik radova, ur. Nana Palinić, Jasna Rotim Malvić i Velid Đekić, Rijeka 2014., 392; http://www.ilfrontedelcielo.it/files_2/24_fiume.htm (29. 10. 2020.).

12 Arturo Ciano (1874. – 1943.) bio je brat Costanza Ciana. Costanzo je u travnju 1916. postao zapovjednikom razarača Zeffiro preuzevši tu dužnost upravo od Artura. Treći brat, Alessandro (1871. – 1945.), bio je također pomorski časnik; kao kapetan bojnoga broda bio je na čelu izaslanstva talijanske ratne mornarice koje se 3. 11. 1918. kod Sv. Ivana na Pučini na torpiljarki 56 AS sastalo s izaslanstvom zapovjedništva pulskoga pomorskog uporišta radi dogovora o obustavi neprijateljstava. *Le occupazioni adriatiche*, Roma 1932., 145–147; vidi bilj. 6.

Gabriel Trouvé i Xavier Garros, svi članovi eskadrile N 392. Prema izvješćima pilota i izvidnika, na porečkom je hangaru izbio požar uz obilje dima. Prilikom povratka hidroavioni poručnika bojnoga broda Garassinija te glavnoga kormilara (*capo timoniere*) Artura Zanettija zbog oštećenja zadobivenih u borbi morali su prekinuti let te su ih torpiljarke preuzele u tegalj.¹³

Drugoga studenoga 1916., u sklopu napada na Fažanski kanal (*Canale di Fasana*), trebalo je izvesti noćno bombardiranje kod Poreča uz zaštitu više grupa torpednih čamaca i podmornica, ali je zbog lošega vremena odgođeno. Izvedeno je 7. studenoga, kada iz Venecije ujutro kreću tri grupe torpiljarki uz pratnju dvaju razarača. U podne kreću hidroavioni uz zaštitu lovaca te bombardiraju vojne objekte kod Savudrije i porečke hangare. Na povratku prema Veneciji austrijski avioni su dva sata gađali talijansku flotu. Sljedećega dana, zbog magle i nepostojanja radiotelegrafske veze između brodovlja i aviona, dvije grupe torpiljarki uz pratnju razarača Nullo i Missori (jedini opremljeni radiotelegrafom) navode plovnom formacijom u obliku strelice pet talijanskih i tri francuska hidroaviona na cilj napada – Poreč. Nakon napada slijedi austrijski odgovor: uzlijeću četiri hidroaviona koji najprije s dvadesetak bombi bezuspješno gađaju brodovlje u povlačenju, a zatim napadaju protivničke avione. Tom prilikom pogodeni francuski hidroavion FBA primoran je sletjeti u more. U pomoć mu priskače torpiljarka 9 PN pod zapovjedništvom kapetana korvete Domenica Cavagnanija. Pilot i izvidnik su ukrcani, avion uzet u tegalj te je smanjenom brzinom nastavljen put prema Veneciji. Uskoro su stigle i austrijske torpiljarke Tb 1, 2 i 4 da bi zarobile hidroavion. Uslijed loše vidljivosti zamijenile su talijansku torpiljarku s lakom krstaricom Quarto te se povlače.¹⁴

Budući da dotadašnji napadi nisu dali rezultata, talijanska mornarica odlučuje poslati diverzante da unište porečke hangare. Četvrta flotila obalnih torpiljarki pod zapovjedništvom kapetana korvete Maxa Gonzembacha dobila je taj zadatak pa 21. veljače 1917. iz Venecije kreću torpiljarke 18, 13,

13 Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 380; http://www.ilfrontedelcielo.it/files_2/24_fiume.htm (29. 10. 2020.); http://albindenis.free.fr/Site_escadrille/CAM_Venise.htm (29. 10. 2020.); http://albindenis.free.fr/Site_escadrille/escadrille561.htm (29. 10. 2020.); <http://anmilugo.racine.ra.it/bologna.htm> (10. 10. 2020.) navodi 53 bačene bombe; http://corsoete65.xoom.it/CAM_Venezia.htm (10. 10. 2020.); vidi bilješku 2. Hidroavioni tipa FBA 150 ch (*Franco-British Aviation*) su mogli letjeti tri sata brzinom od 120 km/h, pokretani su motorima snage 150 KS (francuska kratica je ch).

14 Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 381-382; http://albindenis.free.fr/Site_escadrille/CAM_Venise.htm (29. 10. 2020.) navodi da su 7. studenoga Poreč bombardirali francuski piloti potporučnik André Philippe Adolphe Woltz, narednik Paul Poggi i narednik Eugène Le Guennec. Članak „Avvenimenti per mare“, koji je potpisao „Il comando della flotta“, u novinama *Lagerzeitung für Wagna* od 9. studenoga 1916. na str. 2 navodi kako je 7. studenoga nakon bombardiranja Rovinja, Poreča i Novigrada pilot poručnik bojnoga broda Drakulić pogodio neprijateljski avion primoravajući ga na spuštanje kraj neprijateljske torpiljarke. Prema talijanskim izvorima to se zbilo 8. studenoga.; <https://www.difesaonline.it/news-forze-armate/storia/e-laereo-lo-pago-io-parenzo-8-novembre-1916> (29. 10. 2020.).

15, 16 i 14 OS s MAS-om ¹⁵ u teglju. Konvoj se zaustavio kod Cortellazza pa produžio za Poreč. U blizini cilja 13, 15 i 16 OS ostaju na pučini, dok 18 i 14 OS prilaze otoku Regata. Diverzantska grupa se sastojala od dva časnika i jednoga dočasnika opremljenih bombama. 22. veljače oko jedan sat MAS 1 prilazi obali i otpušta čamac kojim se diverzanti iskrcavaju, ali bivaju otkriveni pa se brodovlje moralo brzo povući.

Ponovno bombardiranje porečkoga hangara slijedi 11. svibnja kao odgovor na austrijski napad mjesta Codigoro. U akciju stupa šest hidroaviona uz pratnju razarača Carabinieri i Alpino. Noću 18. na 19. lipnja novi napad izvodi zračni brod (*aeronave*) M 8 uz pratnju flotile razarača Carabinieri. Zapovjednik M 8 bio je kapetan korvete Agostino Penco, a na Poreč je bačeno 500 kg bombi s visine od 3700 m.¹⁶ Sljedeće je noći u Funtani pokušano prvo iskrcavanje obavještajaca (vidi 3. poglavlje).

18. travnja 1917. austro-ugarsko mornaričko zrakoplovstvo mijenja naziv iz *K. u. K. Seeflugwesen* u *K. u. K. Seefliegerkorps*, a od 20. srpnja mijenjaju se sektori djelovanja te organizacija hidroavionskih postaja. Porečkoj je dodijeljena obrana i nadzor sektora od Savudrije do pličine Mramori (*banco Marmi*) kod Vrsara. Sektor napada i izviđanja bio je onaj između talijanskih rijeka Tagliamento i Piave. Za obavljanje postavljenih zadataka opremljena je s pet hidroaviona: tri tipa K, namijenjena za izviđanje i bombardiranje, te dva lovca tipa A za pratnju i obranu zračnoga prostora. Napadi na Poreč se nastavljaju u noći 19. na 20. kolovoza ponovnom akcijom zračnoga broda M 8 te ponovo nakon dva dana, 22., bombardiranjem koje su izveli talijanski hidroavioni. Sve učestaliji napadi primorali su predsjednika Pokrajinskoga upravnog povjerenstva Aloisa Lasciaca da u rujnu zatraži od austro-ugarskih vojnih vlasti premještaj hidrobaze iz Poreča. Krajem listopada, u vrijeme kada je car i kralj Karlo I. obilazio Istru, vojska je počela razmatrati mogućnost premještaja u Portorož, Piran, Novigrad ili Umag. Predlagao se i Črver (Cervera), oko 3 km sjevernije od postojeće hidrobaze. Kada je car 31. listo-

15 Kratica MAS znači *motobarca armata* SVAN, što je pak kratica od *Società Veneziana Automobili Navali*. Kasnije se ustalilo značenje *motoscafi anti-sommersibili*, odnosno torpedni čamci. Giacomo Devoto – Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenze 1972., 1363.

16 Mario Donnini, „L'aviazione marittima alla vigilia della guerra 1915-1918, Parte seconda: L'aviazione marittima durante la Grande Guerra“, *Bollettino d'Archivio dell'Ufficio Storico della Marina Militare*, anno XXX, 2016., 500; Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 382-384, 386; „L'avventura del dirigibile“, 9, http://www.cesmamil.org/wordpress/wp-content/uploads/2017/05/10_-_Gen.-Isp.-B.-Di.-Martino_-_Relazione.pdf (10. 10. 2020.). Oznaka M zračnoga broda znači *medio* (srednji), M 8 je model za velike visine (*alta quota*) do 5000 m, volumen mu iznosi 12 500 m³; http://www.ilfrontedelcielo.it/files_10/107_marina1.htm (29. 10. 2020.). Drugi glavni kormilar (*secondo capo timoniere*) Ernesto Mattiello, pilot 251. eskadrole iz Venecije, zajedno s izvidnikom Calvellom, hidroavionom Macchi L 3 obavlja 11. svibnja 1917. snimanja na području Poreča koji je istoga dana napadnut.

pada posjetio Poreč, pokazao je razumijevanje za Lasciacovu molbu, ali šef glavnoga stožera general Arz se tome usprotivio zbog poteškoća u dopremi potrebnoga materijala i pronalaženju radne snage. Pulsko zapovjedništvo je predlagalo evakuaciju stanovništva.¹⁷

Nakon austrijsko-njemačkoga proboja talijanske fronte kod Kobarida (*Caporetto*) 24. listopada te povlačenja talijanske vojske do 12. studenoga na rijeku Piave, djelovanje porečkih zrakoplova bilo je skromno: u listopadu 1917. izvidanje kod ušća Tagliamenta, a u studenom letovi iznad Trevisa i Conegliana. U studenome je ustanovljeno i novo zrakoplovno uporište u Gradežu pa porečka hidro baza gubi na značaju, a njezin zapovjednik Drakulić preuzima hidroavionsku postaju u Šibeniku.¹⁸

Talijansko mornaričko zrakoplovstvo nastavlja djelovanje nad zapadnom Istrom tijekom 1918. izviđajući i snimajući vojne objekte i druge moguće ciljeve. Tako je 13. srpnja kapetan Natale Palli obavio izviđački let zrakoplovom SVA 5, napravivši 43 snimke mjesta uz obalu. Između 17. lipnja i 16. kolovoza izvedeno je ukupno 37 napada na Poreč. Mogu se izdvojiti onaj od 20. srpnja, kada su 23 hidroaviona bacila 3000 kg bombi, te onaj od 16. kolovoza, kada su u akciji sudjelovala 24 zrakoplova. Dva dana poslije, 18., nakon dva jutarnja zračna napada pronađena je neeksplozirana bomba koju su topnici trebali uništiti na obali rta Sv. Lovreč kod groblja. Tom je prilikom krhotina usmrtila Tullija Blasevicha, sedmogodišnjega dječaka koji je nezamijećen bio u barci. U rujnu porečka hidropostaja nije više raspolagala zrakoplovima, povučeni su u Pulu. Razloga je bilo više: civilna je vlast već godinu dana tražila njezino izmještanje, a zrakoplovi su bili malobrojni (20. lipnja mornarički poručnik Pramperger udara hidroavionom u lukobran zadobivši lakše ozljede). Tada Gradež postaje hidroplanska postaja s 27 zrakoplova. Napadi na Poreč uzrokuju nova stradanja: 2. listopada u 13 sati dana je zračna uzbuna, a noću oko 23 sata u ulici Strada Grande Decumana (današnja ulica Decumanus) eksplozija ruši kuću Benedetta Deana. Pritom stradavaju Adele Venier udana Riosa, njezina unuka Norma i djevojčica Silvia. Pod ruševinama je spašena babica Rosso. Pošto nije dana nikakva uzbuna, širile su se glasine da je eksploziju uzrokovala bomba

17 Vidi: Ammiraglio Vittorio Moreno, *Epopea della Grande Guerra. Diario degli avvenimenti 1914-1918* (dalje: *Epopea 1914-1918*), Roma 1918., 227; Tavalato, „Molti guai“, 3; Farba, „L'Idrostazione di Parenzo“, 3; „L'avventura del dirigibile“, 10 (10. 10. 2020.).

18 Moreno, *Epopea 1914-1918*, 231-233; Farba, „L'Idrostazione di Parenzo“, 3; Peter Schupita, *Die K. u. K. Seeflieger: Chronik und Dokumentation der österreichisch-ungarischen Marineluftwaffe 1911-1918*, Koblenz 1983., 146.

slučajno ispala s austrijskoga zrakoplova.¹⁹ Rat se uza sve veće vojne i civilne žrtve polako približavao svome epilogu.

3. Iskrčavanje obavještajaca u Funtani

Funtana (*Fontane*) je naselje južno od Poreča uz cestu koja vodi prema Vrsaru. Kuće su nešto dalje od obale. Pristanište izgrađeno 1865. nalazi se između Grgetovoga rta (*Punta Fontane*) i Puntice (*Punta Malpera*) na južnome dijelu Luke Funtana (*Porto Fontane*). Uz pristanište je postojala zgrada stare zdravstvene ispostave iz mletačkoga doba (*Sanità*), a nova se lučka i zdravstvena ispostava nalazi stotinjak metara jugoistočnije na uzvisini s pogledom na čitavu luku. Funtana je 1910. imala 590 stanovnika. U pristaništu je 1912. bilo 25 ribarica s 53 člana posade i 22 obrojena čamca s 24 člana posade.²⁰

Zapovjedništvo talijanske mornarice željelo je radi planiranja napada na pulsku luku prikupiti potrebne podatke slanjem obavještajaca u neprijateljsku pozadinu. Kapetan bojnoga broda Carlo Pignatti Morano, zapovjednik flotile torpednih čamaca sjevernoga Jadrana (*Flottiglia siluranti Alto Adriatico*) trebao je tu zamisao provesti u djelo. Među dobrovoljcima iz Istre koji su se javili za taj opasan zadatak izabran je potporučnik pješastva Umberto Sandrucci (pravim prezimenom Craizer), iredentist iz Funtane.

U noći 19. na 20. lipnja 1917. poduzet je prvi pokušaj iskrčavanja Sandruccija na istarsku obalu, ali se, stigavši do Cortellazza, brodovlje zbog lošega vremena vratilo u venecijansku luku. Drugi je pokušaj uslijedio 17. srpnja, kada torpiljarke 18 i 13 OS s MAS-om 20 u teglju kreću u 19 sati od Punte Sabbioni prema Cortellazzu uz pratnju flotile torpiljarki 1, 2, 3 i 4 PN pa u 21 sat nastavljaju prema Sv. Nikoli, odnosno Poreču, gdje stižu u 23 sata. Akciju je vodio kapetan fregate Max Gonzembach. Iskrčavanje je trebalo obaviti na području Funtane, ali su brodovi prišli obali nešto sjevernije pa su 12 minuta poslije ponoći otkriveni i osvijetljeni reflektorima postavljenim na Sv. Nikoli. Obalni motritelji dali su uzburu, zelene i bijele signalne rakete

19 Tavolato, „Molti guai“, 3; isti, „Silvia e Tullio“, *L'Arena di Pola*, 2385, 13. 4. 1985., 8; Farba, „L'Idrostazione di Parenzo“, 3; Marino Budicin – Gaetano Pasqua – Giovanni Pio Santoro, „L'Album di fotografie di Natale Palli. Contributo alla conoscenza delle ultime vicende della Grande Guerra lungo la costa istriana“, *Atti del Centro di ricerche storiche*, XLVI, 2016., 638, 641, 642, 668, 670, 676. Palli je napravio jednu snimku Vrsara te dvije Poreča. http://www.ilfrontedelcielo.it/files_10/121_emilia_al.htm (10. 10. 2020.); http://www.ilfrontedelcielo.it/files_10/131_toscana_al.htm (10. 10. 2020.); https://classic.europeana.eu/portal/it/record/9200196/BibliographicResource_3000093796795_source.html?q=parenzo&channel=world-war-I#dclid=1588959138985&p=1 (29. 5. 2020.); https://classic.europeana.eu/portal/it/record/9200196/BibliographicResource_3000093796797_source.html?q=parenzo&channel=world-war-I#dclid=1588959138985&p=1 (29. 5. 2020.). Od lipnja do rujna 1918. Poreč je snimao i pilot 252. eskadrije iz Venecije, potporučnik bojnoga broda Luigi Conti zajedno s izvidnikom poručnikom Otellom Civolijem.

20 Barbalić, „Putevi pomorstva“, 124, 126; *Spezialortspertorium*, 50.

osvijetlile su nebo i oglasile se sirene pa su uskoro obalne bitnice srednjega kalibra započele s paljbom. Iskrcavanje obavještajaca je prekinuto, brodovlje se okrenulo za 180 stupnjeva i povuklo na pučinu. Nakon sedam minuta topovi su utihnuli i torpiljarke su se bez štete vratile u Veneciju 18. srpnja oko 5 sati. Jedino što se tada postiglo bilo je približno određivanje položaja obalnih bitnica.²¹

Sljedeće je iskrcavanje uslijedilo nakon dva mjeseca. Akciju je trebalo izvesti na području Grgetovoga rta od 15. do 22. rujna, kada nije bilo mjesečine. Torpiljarke 18 i 19 OS s MAS-om 9 u teglju kreću 15. rujna u 19:10 pod zapovjedništvom kapetana korvete Mattea Spana iz Venecije prema Istri brzinom od 16 čvorova. U 22:35 stižu u blizinu Gustoga školja (*isoletta Tondo grande*) i otočića Tovarjež (*Tondo piccolo*) te se ondje sidre. MAS 9 pod zapovjedništvom poručnika bojnoga broda Palesea nastavio je električnim pogonom prema Gustom školju tegleći manji čamac kojim su ložač 18 OS-a Luigi Corrias i Sandrucci trebali veslajući stići do obale. Oni su u blizini čuli glasove pa kreću natrag na MAS. Sandrucci i kormilar MAS-a Angelo Procaccini odlaze na Gusti školj kako bi utvrdili jesu li otkriveni. Budući da nisu nikoga uočili ni čuli, ponovno su pokušali iskrcavanje, ali iznenadni zvuk brodskoga motora i zaveslaja nagnao ih je na odustajanje i povlačenje. U 2 sata MAS kreće prema torpiljarkama, ali ne vidjevši ih na dogovorenom položaju, vjerojatno zbog magle, nastavlja za Veneciju, kamo stiže 16. rujna u 9:30. Iste večeri Spano u 18:45 ponovno kreće prema Funtani s torpiljarkama 16 i 13 OS te MAS 20. One stižu kod Funtane u 23 sata, otpušteni MAS kreće prema Školjiću (*scoglio Riso*), gdje pušta čamac kojim Corrias i Sandrucci stižu na obalu. Ondje je iskrčan i materijal za Sandruccijevu rodbinu, a Corrias se vraća na MAS koji kreće prema torpiljarkama. Njih nije bilo jer su prema dogovoru trebale čekati do 1:30 pa oko 2 sata MAS kreće put Venecije, kamo stiže 17. rujna u 8:05.

U međuvremenu prerušeni Sandrucci s lažnom bradom i brkovima, odjeven kao seljak, naoružan pištoljem i bodežom te opskrbljen golubovima pismošama, baterijskom lampom i novcem kreće prema rodnoj kući. Zaustavlja se na rubu šume pa spazi ribara na rivi kod mreža, zaobilazi ga prolazom kraj kuća naselja Grgeti (*Gherghetti*), gdje nailazi na utrtu stazu kojom se koriste austrijske vojne patrole. Ondje zastaje desetak minuta dok u blizini

21 Marco Gemignani, „Fontane 1917. La riuscita missione di un informatore italiano sulla costa istriana“ (dalje: „Fontane“), *Storia militare*, n. 6, marzo 1994, 20-21; Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 386; Maffio Maffii, *La vittoria sull'Adriatico*, Milano 1919., 14-15. Maffii navodi da su brodovi ostali na pučini do prestanka djelovanja obalnih bitnica pa da su zatim iskricali obavještajce kod Funtane, ali to nije točno. Gemignani navodi prezime Gonzenbach, a Scarabello ispravno piše Gonzembach.

prolazi jedna osoba. Unatoč svemu, uspio je stići do svoje kuće prije svitanja. Ušuljavši se kroz prozor u staju, nalazi oca Giovannija kako spava na sjeniku. Kada ga je probudio, ovaj ga prerušenog ne prepoznaje dok ne upali svjetiljku. Od oca saznaje da su mu braća mobilizirana: Simone u Galiciji, Marco kao ložač na oklopnjači Radetzky u Puli i Martino kao kaplar u Funtani. Razgovarali su o ratu i stanju u Istri sve do 6 sati, kada otac odlazi u berbu grožđa da susjedi ne bi što posumnjali. Sandrucci tada pušta dva goluba s porukom kojom obavještava nadređene da je na sigurnom te spreman na povratak iste noći. Poslije s ocem stiže i brat Martino, koji mu ispriča kako su žandari nakon Antoniova bijega u Italiju više puta pretražili kuću, a njega mobilizirali i poslali na bojište kod Tolmina (*Tolmino*). Ondje se razbolio pa je premješten u Funtanu. Saznao je i da su u funtanskome kaštelu grofova Borisi smješteni vojnici, njih 50 iz Istre i bliskih slovenskih područja pod zapovjedništvom potporučnika, sina zagrebačkoga gradonačelnika. Oni su držali tri stražarska mjesta, od kojih jedno u samome kaštelu, drugo kod gata funtanske luke, a treće u Valkaneli (*Val Canella*), uvali gdje je gat obližnjih kamenoloma. Na svakom stražarskom mjestu bila su četiri vojnika i vođa straže, a nisu imali međusobne telefonske veze. U obližnji Vrsar trebalo je stići 60 vojnika pod zapovjedništvom jednoga satnika sa smještajem u vojarni kod vrsarske lučice. Oni su trebali stražariti kod Kaštela (*castello Vergottini*), u kamenolomu Montraker (*Montracher*), na brdu Rasohe (*Monte delle Forche*) i u uvali Fujaga (*Val Fuiaga*) na ulazu u Limski kanal. U Rovinju je bilo 300 vojnika, a otoci odande do Poreča bili su bez obrane i nadzora. Austrijska je vojska imala naredbu da se u slučaju iskrcavanja talijanskih snaga povuče u unutrašnjost bez pružanja otpora. Položaji obalnih bitnica su bili: Červar, *Stanzia*, Brulo, brdo Sv. Marko (*S. Marco*) i otok Sv. Nikola. Civilni su se slobodno mogli kretati, ali za odlazak u Trst i Pulu trebali su posebne dozvole. Brodovi usidreni u Trstu koristili su se protutorpednim mrežama, a u Puli su se mornari pobunili zbog male količine i loše kvalitete hrane. Oko 22 sata Sandrucci s ocem i bratom kreće na mjesto predviđenoga izvlačenja.

U noći 17. na 18. rujna torpiljarke 18 i 15 OS te MAS 13 pod zapovjedništvom kapetana Spana vraćaju se radi izvlačenja obavještajca. Oko 23:35 kod Gustoga je školja MAS kojim je upravljao Procaccini otpušten te je s čamcem u teglju produžio prema Školjiću. Ondje je pušten čamac kojim Corrias veslajući stiže na obalu. Sandrucci mu je predstavio oca i brata te sam čamcem otišao na MAS. Kada se vratio, dao je rodbini cigarete, sanduk eksploziva za eventualne sabotaže i šuplje kamenje za poruke. Zamolio ih je

da sva nova saznanja koje mogu imati vojnu važnost zapišu i sakriju u otvor kamena, a njega dva dana prije svakoga mladhaka ostave na dogovorenom mjestu Gustoga školja. Corrias i Sandrucci vratili su se na MAS te su dvije milje od obale oko 3:05 našli torpiljarke. Nakon četiri i pol sata sretno su stigli u Veneciju. Torpiljarke su uspjele presresti i mnoge šifrirane telegrafске poruke austrijske vojske. Nakon nekoliko dana stigla je pohvala viceadmirala Cita zbog dobro obavljenoga zadatka te obilja prikupljenih korisnih informacija.²²

Antonio Craizer (r. 1884.) bio je najprije stipendist (1905.), a zatim predsjednik lokalne grupe Lege Nazionale. Učiteljski ispit za pučke škole položio je u Trstu u studenom 1908. sa sumještaninom Giuseppeom Strolegom. Bio je više godina ravnatelj škole u Vrsaru. Prilikom prve mobilizacije austrijske vojske 1914. upućen je u Trst. Ondje je njegov sumještanin Marco Lovrinovich 3. siječnja 1914. otvorio kavanu San Marco, koja je ubrzo postala okupljalište mladih iredentista gdje su se mogle čitati zabranjene talijanske novine i dobiti lažne isprave za bijeg u Italiju. Uoči napada Italije na Austro-Ugarsku, organizirani građani Trsta, podržani od austrijskih vlasti, počeli su se obračunavati s politički sumnjivim osobama i njihovom imovinom. Naoružani metalnim šipkama i zapaljivom tekućinom provalili su u više lokala i sjedišta društava te ih zapalili, uključujući uredništvo i tiskaru lista *Il Piccolo di Trieste* te sjedište Lege Nazionale. Tada je uništena i kavana San Marco. U svakom slučaju Craizer je, bilo uz Lovrinovichevnu pomoć ili bez nje, uspio pobjeći u Italiju prije upućivanja na Istočno bojište. U Bologni se kao dobrovoljac s činom potporučnika priključuje 6. pukovnijski bersaljera (6° *Regg. Bers.*). Zbog dezertiranja iz austrijske vojske slijedila bi mu smrtna kazna kao veleizdajniku u slučaju zarobljavanja pa uzima ratno ime Umberto Sandrucci. Biva ranjen u borbi. Prelazi u pješništvo i napreduje do čina satnika te je odlikovan srebrnom medaljom i ratnim križem te naslovom viteza (*cavaliere*). Nakon rata se vraća u Istru i od 1918. do 1920. bio je inspektor za hrvatske škole. Godine 1925. školski je upravitelj (*direttore didattico*) u Vodnjanu te postaje član Istarskoga društva za arheologiju i zavičajnu povijest (*Società istriana di archeologia e storia patria*). Sljedeće mu godine po sili zakona ratno prezime Sandrucci postaje službeno. Premješten je 1. rujna 1928. iz Vodnjana u Casarsu della Delizia (*Cjasarsa*) kod Vidma (*Udine*). Zbog uspješnoga je rada 1930. odlikovan. Kao upravitelj

²² Gemignani, „Fontane“, 20, 22-25; Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 389-390. Moreno, *Epopea 1914-1918*, 257. Luigi Corrias sudjelovao je 14. svibnja 1918. u napadu na brodove u pulskoj luci. Gemignani ga imenuje Giuseppeom.

piranskoga školskog područja umirovljen je 1935. zbog nemoralnoga života i odanosti alkoholu.²³

Marco Lovrinovich je pak uhićen u Ljubljani i optužen za špijunažu u korist Italije. U njegovu su stanu pronađene slike talijanskoga kraljevskog para i Garibaldija te talijanske zastave s kraljevskim grbom. Interniran je pa naknadno mobiliziran. Da bi izbjegao odlazak na bojište zarazio je oči trahomom, zbog čega je duže vrijeme proveo u bolničkoj kažnjeničkoj baraci (*Strafbaracke*) u Liebenau kod Graza.²⁴

Nakon godinu dana talijanska mornarica ponovno planira iskrcavanje obavještajaca u Istru. U srpnju 1918. poručnik Bruno Tommasini biva dodijeljen rimskoj sekciji britanskoga obavještajnog ureda da bi u Istri organizirao obavještajnu mrežu. Nakon dogovora sa zapovjednikom Caponom, voditeljem Obavještajnoga ureda Kraljevske mornarice (*Ufficio informazioni della Regia Marina*), pukovnikom Marchettijem, voditeljem sekcije „U“ Vrhovnoga zapovjedništva (*Sezione "U" Comando Supremo*) te sa satnikom W. L. McEwenom iz britanskoga obavještajnog ureda, Tommasini odlazi u Veneciju. Ondje zajedno sa zapovjednikom flotile MAS-a Cianom i admiralom Paolom Marzalom planira svoje iskrcavanje u Istru. Kao vodič dodijeljen mu je šesnaestogodišnji vojnik dragovoljac Valerio Monfalcon iz Poreča, koji je početkom 1918. s

23 Ante Cukrov, *Između obrazovanja i denacionalizacije. Lega Nazionale i njezine škole u Istri krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Pula 2001., 158–159, bilj. 286, 190, bilj. 334; „Quel ferito di Matteredà“, *Il Piccolo*, Trieste, 33, 11896, 11. 8. 1914.; *Relazione annuale del Civico Liceo Femminile di Trieste alla fine dell'anno scolastico 1908-1909*, 28, Trieste 1909., 50; *Annuario del Ginnasio Reale e Scuola Reale superiore provinciale (Ginnasio e Istituto tecnico, Sezione fisico-matematica) in Pisino*, n. s. I, 1918-1919, Parenzo 1919., 92; *Bollettino ufficiale 2, Atti di amministrazione*, 1928, 2792; Elena Vinci – Stelio Vinci, „La storia del Caffè San Marco“, *Caffè San Marco. Un secolo di storia e cultura a Trieste 1914-2014*, a cura di Stelio Vinci, Trieste 2015., 38, 43, 45, 71, bilj. 10.

24 E. Vinci – S. Vinci, „La storia del Caffè San Marco“, 33, 45, 50, 71, bilj. 1 i 2; Herman Buršić, „Narod Poreštine u borbi za slobodu i sjedinjenje s maticom zemljom 1918. – 1945. godine“, *Zbornik Poreštine*, 2, 1987., 266; Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 463; Elio Velan, „Gašparu imanje oca narodnjaka, Mihovilu služba u biskupiji, a Luci brak s Talijanom“, *Istra plus, tjedni prilog Glasa Istre, Glas Istre*, Pula, 18. 3. 2018., 3; isti, „Optant Luciano Laurino kupio je štalu da bi vratio djelić svog posjeda i dio sebe“, *Glas Istre*, Pula, 2. 12. 2018., 20, 29; *Guida generale, vol. II: Dalmazia, Fiume e porti orientali del Quarnero, Goriziano ed Istria*, XVII, Trieste 1910., 444, 480, 488, 491; Kers, *I deportati della Venezia Giulia*, 371. Tek vjenčani Marco Lovrinovich (1876. – 1969.) doselio se u Trst 1901. na očev poticaj da bi proširio obiteljski posao prodaje ogrjevnoga drva, započet 1880., na prodaju vina. Ubrzo je otvorio *Magazzino vini*, a budući da je posao dobro napredovao, do 1914. otvorio je još dva skladišta za vino. Bio je vlasnik nekoliko lokala (*osterie, birrerie, trattorie*) te imao u najmu gostionice *Bonvecchiati* i *Ai dodici moreri*, uz još neke u obližnjem Rojanu (*Roiano*). Nakon rata vratio se u Trst i nastavio s prijašnjim poslom. Obnavlja uništenu kavanu pa je 1922. prodaje. Od 1926. po sili zakona prezime Lovrinovich mijenja u Laurini. Njegov stariji brat Matteo bio je popisivač u Funtani 1910. pa kada je ljude pitao govore li *serbo-croato*, a oni ga nisu razumjeli, upisivao ih je kao Talijane (to jest da govore talijanski). Bio je oženjen Lucom (*Lucia*) Červar, sestrom poznatoga narodnjaka Mihovila (u. 1879.). Njihovi su potomci bili Simone i Marco. Mihovil Červar iz Červari kod Barata (Kanfanar), ekonom Porečke i Pulske biskupije, bio je oženjen sestrom biskupa Dobriše, a njihovi su potomci Šime (svećenik, 1874. – 1931.) i Đuro (ili Gjuro, odvjetnik, 1877. – 1954.). Početkom Prvoga svjetskog rata dospjeli su u ljubljanski zatvor jer su kao poznati narodnjaci smatrani sklonima Srbiji i Rusiji. Marcov i Matteov otac Marco Lovrinovich (1831. – 1911.) bio je seoski župan te prijatelj grofa Pietra Borisija (r. 1866.), potomka nekadašnjih osnivača i feudalnih gospodara Funtane. Grof je prebivao u Funtani i Poreču, 1909. u Puli je bio osiguravatelj i posrednik za nekretnine, a 30. siječnja 1917. zbog sumnjivoga političkog opredjeljenja biva ondje uhvaćen i deportiran u austrijski Göllersdorf.

rođakom Sebastianom Barbichem, dezertrom iz austrijske vojske, pobjegao ribarskim čamcem (*guzzo*) u Italiju. Za mjesto iskrcavanja odabrano je ono uobičajeno kod Funtane.

Bruno Tommasini rođen je u Trstu 1892. godine. U mladosti je prihvatio iredentističke ideje i zbog toga završio u zatvoru. Početkom rata, u rujnu 1914., iako mobiliziran u austrijsku vojsku, bježi skriven u brodu put Italije. Prelazi u Francusku, gdje se priključuje dobrovoljcima garibaldincima. Kada je u Nici raspuštena njegova postrojba vraća se u Italiju. U prosincu se priključuje Dobrovoljačkoj bojni iz Mestrea, koja polovicom siječnja 1915. sudjeluje u spasilačkim akcijama na području potresom pogođenoga Avezzana. Ulaskom Italije u rat javlja se kao dobrovoljac u Drugu pješačku pukovnicu iz Vidma upućenu na Podgoru. Biva ranjen u koljeno 5. srpnja 1915. prilikom pokušaja napredovanja, ali ne napušta postrojbu. 19. srpnja kod drugoga napada ozbiljno je ranjen u nogu pa mora u bolnicu. Dobiva ratni križ. U svibnju 1916. dobiva čin potporučnika te s još nezacijeljenim ranama odlazi na vojno učilište u Parmu. Prije završetka tečaja traži povratak na bojište pa krajem kolovoza 1916. odlazi s 206. pješačkom pukovnicu na Markov hrib (*San Marco*) kod Gorice, a u prosincu je s 4. pješačkom pukovnicu bio u Trentinu. U svibnju 1917. stječe čin poručnika, a u lipnju biva ranjen treći put kod Ortigare. Nakon dodjele brončane medalje za vojne zasluge, krajem kolovoza napušta bolnicu i vraća se u svoju 4. pješačku na položaju kod Vrtojbe (*Vertoibizza*). Sudjeluje u napadu na Markov hrib i 28. kolovoza dobiva još jednu brončanu medalju za zasluge. 17. listopada u eksploziji granate teško je ranjen, ali su mu liječnici uspjeli spasiti vid. Nakon dugoga liječenja u svibnju 1918. vraćen je u svoju postrojbu uz šestomjesečno bolovanje. Tada je zatražio premještaj u obavještajnu službu.

Drugoga kolovoza u 19:30 pod zapovjedništvom kapetana fregate Tiste Scapina iz Venecije kreću torpiljarke 65 i 66 PN te MAS 13, ali se zbog lošega vremena vraćaju natrag oko 21 sat. Ponovni pokušaj iste grupe uslijedio je noću 5. na 6. kolovoza, ali se zbog jake struje i magle približila obali dvije milje sjevernije od plana. Dok se MAS 13 električnim pogonom kretao prema Grgetovu rtu, reflektor je osvijetlio torpiljarke pa uskoro obalne bitnice započinju paljbu. Iskrcavanje obavještajaca je prekinuto i brodovlje se povuklo na pučinu te bez štete vratilo u bazu. Ista grupa je opet pokušala iskrcavanje u noći 8. na 9. kolovoza, ali nije uspjela odrediti mjesto iskrcavanja. Još jedno neuspješno iskrcavanje pokušale su torpiljarke 1 i 6 PN te

MAS 219 u noći 10. na 11. kolovoza. Zbog lošega vremena, vratile su se u Veneciju oko ponoći.

Sljedeći je pokušaj bio uspješan. 12. kolovoza u 17 sati MAS 219 kreće s pristaništa Giudecca. Na nj su bili ukrcani kapetan fregate Scapin, zapovjednik flotile MAS sjevernoga Jadrana (*Flottiglia M.A.S. Alto Adriatico*), poručnik bojnoga broda Profeta De Santis i *capo gruppo motonauta* Angelo Procaccini. U 20 sati s torpiljarkama 66 i 1 PN kreće prema istarskoj obali. Oko ponoći grupa je stigla na mjesto iskrcavanja, 1 PN spušta čamac koji MAS uzima u tegalj. Oko 1 sat 13. kolovoza MAS na stotinjak metara od Veloga školja (*scoglio Rovere*) zaustavlja električni pogon i otpušta čamac na vesla kojim upravlja Procaccini i kojim se nakon pet minuta obavještajci iskrcavaju. Nakon povratka čamca i MAS-a do torpiljarki u 2:30 grupa kreće prema Veneciji. Izvlačenje obavještajaca bilo je predviđeno na istom mjestu od 1. do 8. rujna ili od 1. do 8. listopada. Tommasini i Monfalcon uspjeli su, uz pomoć nekolicine istarskih pomagača, prikupiti podatke o kretanju austrijske vojske i brodovlja te o borbenom moralu i podršci stanovništva vlastima. Uspostavljene su veze s doušnicima pri zapovjedništvu austrijske ratne mornarice u Puli te vrhovnom zapovjedništvu u Ljubljani.

Početkom rujna Tommasini i Monfalcon nalazili su se u blizini dogovorenoga mjesta izvlačenja s prikupljenim podacima i dokumentima. Prvog i drugoga rujna, unatoč lošem vremenu, kapetan fregate Scapin pokušao je MAS-om 94 uz pratnju dviju torpiljarki krenuti prema Funtani, ali stigavši do plutače kod Punta Maestre morao je oba puta odustati. No, u noći 5. na 6. rujna stigao je na mjesto izvlačenja. Oko ponoći MAS 94 je pušten s teglja pratećih torpiljarki 4 PN i 55 OS te se električnim pogonom uputio prema obali. Dvapat je pušten čamac na vesla u potragu, ali bezuspješno. Sljedeće noći izvlačenje je pokušao MAS 95 s istom pratnjom. Kao orijentacijske točke na obali poslužila su svjetla reflektora iz Pule i Rovinja. Potpuno zamračeno brodovlje u tišini je stiglo pred ulaz u Vrsarsku valu (*baia d'Orsera*) pa je polako krenulo prema Funtani. Stigavši pred mjesto iskrcavanja, bosonogi mornari su rukama gotovo bešumno spustili sidra. Otpušteni MAS krenuo je prema obali, a s torpiljarke spuštenu čamac na vesla iskrcava ophodnje koje traže obavještajce. Nakon dva sata nitko nije pronađen. Dok su mornari noževima sjekli grane crnike, odjednom se u daljini začuo pucanj. Uskoro se pali reflektor u Poreču, ali pošto nema daljnjih pucnjeva, ubrzo se gasi ne otkrivši usidrene brodove. Pred zoru slijedi

povlačenje s obale i povratak na brodove. Brodovlje okićeno granama crnike bez obavještajaca se vraća u Veneciju. Kasnije se doznalo da je austrijska patrola presrela Tommasinija i Monfalcona te zapucala na njih dok su išli do mjesta ukrcavanja. Pokušano je izvlačenje i u noći 7. na 8. rujna MAS-om 94 i s istom pratnjom, ali se obavještajci nisu pojavili. Skrivali su se u šumi i nastavili prikupljati podatke računajući na izvlačenje početkom listopada. U noći 3. na 4. listopada kapetan fregate Scapin kreće torpiljarkama 1 i 4 PN te MAS-om 94 prema Funtani, ali se zbog lošega vremena brodovlje vraća u luku. Unatoč lošem vremenu Scapin je u noći 8. na 9. listopada uspio stići torpiljarkama 1 i 3 PN i MAS-om 94 do mjesta izvlačenja, ali obavještajci nisu pronađeni. Uz nadu da će brodovi stići početkom studenoga, Tommasini ipak pokušava pronaći plovilo kojim bi vlastitim snagama stigao do Venecije.²⁵

4. Epilog

U međuvremenu, rat se bliži kraju i 28. listopada Narodno vijeće u Zagrebu proglašava Državu Slovenaca, Hrvata i Srba (SHS). U Poreču krajem listopada izbijaju nemiri. Dvorski savjetnik tršćanskoga Namjesništva i predsjednik Pokrajinskoga upravnog povjerenstva Alois Lasciac napušta grad. Vojnici, većinom Česi, nisu htjeli pucati na pobunjene građane. Porečani održavaju skupštinu u kazalištu Verdi. Odvjetnik Tomaso de Vergottini predlaže imenovanje Odbora javnoga spasa (*Comitato di salute pubblica*) i uspostavljanje Narodne straže (*Guardia nazionale*). Bruno Tommasini je 29. listopada postavljen na čelo Obalne obrane (*Difesa costiera*). Sljedećega dana austrijsko zapovjedništvo povlači vojsku s bojišta na rijeku Soču i raspušta je. Vojnici se u neredu vraćaju kućama. Tada se grupa seljaka iz Žbandaja (*Sbandati*) i drugih okolnih sela s hrvatskim zastavama uputila u Poreč da bi tamošnjim Talijanima obećali poštivanje njihovih prava u Državi SHS. Vojnici napuštaju Poreč 31. listopada s opremom, a sljedećega dana Tommasini kreće u Veneciju zaplijenjenim motornim čamcem. Ondje predaje izvještaj svojega djelovanja u Istri kapetanu Cianu i admiralu Marzolu, koji mu za nagradu obećaju zlatnu

²⁵ F. P., „Bruno Tommasini“, *La Vittoria. Rivista di guerra*, a cura di Natale Basile, numero unico, Noci 1927., 38–40; *Volontari delle Giulie*, XII, 412, 429; Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 413–415; Maffii, *La vittoria sull'Adriatico*, 15–19; Cesare Imperiale di Sant'Angelo, *Volontari del mare 1915–1918*, Venezia 1920., XI. Imperiale navodi da je čin *capo gruppo motonauta* bio određen za dragovoljce i odgovarao činu poručnika bojnoga broda redovne mornarice. F. P. kao mjesto iskrcavanja navodi „scoglio Rizzo nella valle di Fontane presso Parenzo“ (40), što nije posve točno. On je zamijenio naziv otočića *Riso*, koji se nalazi kod Grgetovoga rta u uvali Frnažina (*Val Siperu*), s prezimenom poručnika bojnoga broda talijanske mornarice Luigija Rizza koji je potopio Szent István i sudjelovao u Bakarskoj sprdnji (*La beffa di Buccari*).

medalju. Porečki hangar koji je izdržao svekolika zračna i pomorska bombardiranja izgorio je u požaru 28. studenoga 1918. Tommasini se vraća u Trst i dobiva zaduženje u Uredu ITO-a (*Ufficio informazioni truppe operanti*), ali se željan akcije 12. rujna 1919. pridružuje D'Annunziovu Riječkom pothvatu. Zlatnu medalju nije nikad dobio.²⁶

Valerio Monfalcon (r. 1902.) postaje vjerojatno najmlađim Vitezom talijanske Krune (*Cavaliere della Corona d'Italia*), a odlikovan je i ratnim križem (*Croce al merito di guerra*). Nakon pada Italije u rujnu 1943. završio je u kraškoj jami (*fojbi*) Palijon (*Paglione*) kod Hreljića (*Cregli*), dubokoj 196 metara. Iz jame je 16. prosinca izvučeno osam leševa.²⁷

U Funtani je preko puta škole podignut spomenik u čast Sandruccija-Craizera, Tommasinija i Monfalcona s preko 15 metara visokim drvenim jarbolom za zastavu. Svečano otvorenje pred mnogobrojnim ratnim veteranima i invalidima bilo je 7. listopada 1928. godine.²⁸ Nakon Drugoga svjetskog rata spomenik je uništen.

Sažetak

Ulaskom Italije u rat protiv Austro-Ugarske 1915. došlo je do bijega većega dijela istarskih iredentista i njihova pristupanja talijanskoj vojsci. Većina onih koji su ostali bivaju deportirani i konfinirani u Austriju i Mađarsku. Tada zapadna obala Istre postaje glavna meta bojnoga i obavještajnoga djelovanja talijanske ratne mornarice i njezina zrakoplovstva na sjevernom Jadranu, koja je svoju pozornost usmjerila na Poreč zbog tamošnje hidroavionske postaje. Za iskrcavanje i potom izvlačenje obavještajaca odabrano je obližnje mjesto Funtana jer je više tamošnjih obitelji bilo sklono Italiji. Obavještajci su birani među prebjecima iz Istre zbog poznavanja terena i veza među stanovništvom. Iskrcavani su pojedinačno ili u manjim grupama. Izvlačenje posljednje grupe nije uspjelo do završetka rata.

26 Milanović, *Hrvatski narodni preporod u Istri II*, 475–478; https://digilander.libero.it/xrumici/collegamenti/parenzo_nei_ricordi.htm (29. 5. 2020.); F. P., „Bruno Tommasini“, 40.

27 F. P., „Bruno Tommasini“, 40; *Volontari delle Giulie*, 412; Milan Radošević, „Pregled izvještaja pulskog dnevnika *Corriere Istriano* (listopad – prosinac 1943.) o stradalima u istarskim fojbama i boksitnim jamama nakon kapitulacije Italije 8. rujna 1943. godine“, *Problemi sjevernog Jadrana*, 10, 2009., 105–106; http://www.mussolinibenito.it/elenco_vittime.htm (29. 5. 2020.).

28 Arduino Berlam, „Piccoli monumenti patriottici“, *L'Architettura Italiana*, XXIV, 3, Torino 1929., 62–63. Prema tekstu na spomeniku, Craizer se iskrcao 1915., a ne polovicom rujna 1917., kao što bi proizlazilo iz: Scarabello, *Il martirio di Venezia II*, 389–390; Gemignani, „Fontane“, 24, navodi da se on iskrcao 16. rujna 1917. godine. Kao dan iskrcavanja za Tommasinija i Monfalcona na spomeniku stoji 10. kolovoza, dok bi to trebao biti 13. prema Scarabellu, *Il martirio di Venezia II*, 413–414.

L'attività della Regia Marina e del Servizio informazioni sulla costa del Parentino nel periodo della Prima Guerra Mondiale

Riassunto

Nel 1915, dopo l'entrata in guerra dell'Italia contro l'Impero Austro-Ungarico, la maggior parte degli irredentisti istriani fuggì per arruolarsi nell'Esercito Italiano. Quelli rimasti vengono deportati e confinati in Austria ed Ungheria. Così la costa occidentale istriana diventa bersaglio dell'azione militare e informativa della Marina Italiana e della sua aviazione nell'Alto Adriatico. L'attenzione si sposta su Parenzo e sulla sua idrostazione mentre la vicina Fontane viene scelta come luogo di sbarco e recupero degli informatori in quanto varie famiglie del posto parteggiavano per l'Italia. Gli informatori erano scelti tra i fuggiaschi istriani per la loro conoscenza del luogo e i legami che avevano con la popolazione locale. Qui avveniva lo sbarco di singoli informatori oppure di piccoli gruppi. Il recupero dell'ultimo gruppo non fu possibile sino a guerra finita.

Activities of the Italian Navy and Intelligence Service on the coast of Poreč area during the First World War

Abstract

With the entry of Italy into the war against Austria-Hungary in 1915, most of the Istrian irredentists fled and joined the Italian army. Most of those who remained were deported and confined within Austria and Hungary. Then the western coast of Istria became the main target of combat and intelligence activities of the Italian Navy and its air force in the northern Adriatic, which turned its attention to Poreč because of the seaplane station which was there. The nearby town of Funtana was chosen for disembarking and then retrieving the intelligence officers because several families living there were leaning towards Italians. The intelligence officers were chosen from among the refugees from Istria because of their knowledge of the terrain and connections among the population. They would get off individually or in small groups. The extraction of the last group failed until the end of the war.

